

УДК 637.1

Кругла М. М.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ВИРОБНИЦТВА
НА ПІДПРИЄМСТВАХ АПК: ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуті особливості організації внутрішньогосподарського контролю на підприємствах АПК в сучасних умовах господарювання. Визначені найбільш суттєві елементи контролю: суб'єкт та об'єкт контролю, принципи і порядок його здійснення та підтвердження ефективності. Виділені види та причини типових втрат підприємства в процесі виробництва.

Ключові слова: внутрішньогосподарський контроль виробництва продукції АПК, організація контролю, суб'єкт контролю, об'єкт контролю, втрати.

Постановка проблеми. Значення внутрішньогосподарського контролю у сучасних умовах господарювання визначається потребами суспільства в ефективному управлінні підприємством. Набуваючі нових ознак, він залишається актуальним і дієвим засобом управління підприємством, підтверджуючи відповідність фактичних показників прогнозованим чи нормативним значенням. Результати контролю використовуються для формування висновків і пропозицій щодо дієвості системи управління підприємством та вдосконалення окремих напрямів його роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організації та методики внутрішньогосподарського контролю досліджували багато відомих вчених, серед яких М. Білуха, І. Белобжецький, Т. Бутинець, Л. Гуцаленко, М. Коцупатрий, Є. Кочерін, В. Пантелеев, В. Савченко, В. Суйц, М. Штейнман та інші. В результаті дослідження встановлено, що значна частина фундаментальних досліджень теорії і практики внутрішньогосподарського контролю припадає на радянський період.

Недостатність сучасних наукових розробок організаційно-методичних аспектів здійснення внутрішньогосподарського контролю пояснюється зміною вектора досліджень українських науковців в бік аудиту та зовнішнього контролю і є стримуючим чинником застосування внутрішньогосподарського контролю у практиці господарювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Через реальну відсутність методичних вказівок щодо проведення контролю його часто здійснюють безсистемно, винятково опираючись на досвід фахівців. Це підтверджується у дослідженнях інших вчених: «Питання внутрішньогосподарського контролю майже не висвітлені в публікаціях вітчизняних авторів, а практика його застосування на підприємствах є досить обмеженою» [1, с. 9].

Мета статті. Головна мета роботи полягає в узагальненні організаційних засад внутрішньогосподарського контролю виробництва сільськогосподарської продукції та виробленні пропозицій, спрямованих на його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи роль контролю в діяльності підприємства як системи, Є. Кочерін зазначав: «Контроль за господарською діяльністю усередині системи – це перевірка виконання прийнятих рішень, що дає змогу отримувати інформацію про функціонування ланок системи. Контроль створює зворотний зв'язок між суб'єктом і об'єктом управління, між центром системи і її ланками» [2, с. 76].

М. Штейнман вказував, що «внутрішньогосподарський контроль – це один із найважливіших видів економічного контролю. Здійснюваний у

межах своєї компетенції всіма відділами та службами, керівниками і спеціалістами підприємства, внутрішньогосподарський контроль дає можливість вчасно виявити негативні відхилення у виконанні планів, порушенні технології виробництва, факти розкрадань та зловживань» [3, с. 12].

Внутрішньогосподарський контроль – це незалежний контроль з боку зацікавлених осіб – власників та управлінського персоналу підприємства з метою недопущення фактів порушення законності, нераціонального використання та перевитрат виробничих ресурсів, невиконання передбачених виробничо-господарських планів діяльності і розвитку підприємства [1, с. 11].

В останній час у науково-практичній літературі спостерігається отождолення, а інколи поляризація термінів «внутрішній контроль» чи «внутрішньогосподарський контроль». Зокрема, Т. Бутинець зазначає, що в капіталістичному світі вживають термін «внутрішній контроль», а в колишньому СРСР – «внутрішньогосподарський». На її думку, сутність цих понять однакова [4, с. 16]. Ми не поділяємо думку автора. Вважаємо, що в Україні «внутрішній» та «внутрішньогосподарський» контроль мають самостійне значення. Внутрішній контроль слід розглядати як внутрішньосистемний контроль, який здійснюють у межах міністерства, відомства, підприємства стосовно безпосередньо підпорядкованих господарюючих суб'єктів. Внутрішньогосподарський контроль – це перевірка господарської діяльності функціональними та спеціальними службами самого підприємства з метою виявлення негативних відхилень та явищ.

В. Пантелеев відзначає, що «внутрішньогосподарський контроль здійснюється в інтересах осіб, що належать системі управління підприємства, виконує функцію управління, контроль здійснюють особи, які мають певні повноваження від ініціатора контролю, контроль передбачає досягнення певних цілей, при його реалізації застосовуються засоби впливу на об'єкти управління, контроль має тривалий та безперервний характер та ін. Внутрішньогосподарський контроль є складовою частиною внутрішнього контролю підприємства» [5, с. 11].

В системі управління діяльністю підприємства контроль виконує координуючу та сполучну функцію. З одного боку, контроль завершує управлінський цикл при взаємодії суб'єкта та об'єкта управління поряд з прогнозуванням, плануванням, організацією, регулюванням і стимулюванням діяльності. Через механізм зворотного зв'язку від об'єкта до суб'єкта контроль забезпечує своєчасне виявлення відхилень від заданої програми реалізації рішень на кожному з етапів, визначає

дієвість управлінських рішень, факти порушень та недотримання положень чинного законодавства. З іншого боку, контроль є постійно діючою складовою управління, на відміну від інших елементів управління, які по чергову змінюють один одного. Контроль створює умови для виявлення, попередження й усунення порушень і недоліків у діяльності учасників господарського процесу в оперативному порядку [6, с. 113].

Отже, контроль слід розглядати, по-перше, як окрему самостійну функцію управління, яка не тільки не поглинає інші функції управління, а й активізує їх здійснення, а по-друге, як систему всередині підприємства.

Внутрішньогосподарський контроль охоплює виробничо-господарську діяльність структурних підрозділів з метою безперервного, суцільного та систематичного спостереження за виробничою, організаційною, постачальницькою, збутовою та фінансовою діяльністю всіх структурних підрозділів підприємства для виявлення резервів зростання її ефективності, забезпечення збереження матеріальних і фінансових ресурсів, усунення причин та умов безгосподарності. Водночас внутрішньогосподарський контроль – це інструмент перевірки виконання прийнятих рішень, постійно діючий процес всередині підприємства з метою забезпечення достатньої впевненості щодо:

- достовірності та правдивості інформації, що формується в кожному підрозділі;
- дотримання порядку здійснення всіх видів операцій, планів, процедур, внутрішніх положень та контрактів;
- повного забезпечення збереження наявних активів;
- економного та ефективного використання всіх видів ресурсів;
- досягнення поставленої керівництвом підприємства мети та виконання окремих програм.

Таким чином, удосконалення внутрішньогосподарських відносин на підприємствах зумовлює розвиток організації внутрішньогосподарського контролю.

Вирішення завдань контролю досягається дієвою організацією внутрішньогосподарського контролю. С. Шохін та Л. Вороніна підкреслюють, що система контролю охоплює такі елементи: суб'єкт контролю, об'єкт контролю, принципи контролю, методику контролю, техніку і технологію контролю, процес контролю, збір та обробку вихідних даних для проведення контролю; результати контролю та витрати на його здійснення; прийняття рішення за результатами контролю [7, с. 8]. В. Пантелєєв, крім вищезазначеного, наголошує на необхідності створення організаційної структури контролю; плануванні, і вдосконаленні організації внутрішньогосподарського контролю; застосування регламентації функцій підрозділів з контролю і працівників, які виконують контрольні операції [5, с. 25].

Відповідальність за стан системи внутрішньогосподарського контролю та за її впровадження на підприємстві несе власник або керівник. Така відповідальність передбачає встановлення відповідного контрольного середовища, запровадження ефективної системи внутрішнього контролю, формалізацію системи контролю у письмових процедурах та забезпечення дотримання підприємством вимог встановленої системи.

Суб'єктами здійснення внутрішньогосподарського контролю у господарстві, як правило, є функціональні спеціалісти, контрольно-ревізійні,

інвентаризаційні комісії, служба внутрішнього аудиту. Однак служба внутрішнього аудиту може ефективно функціонувати тільки на великих підприємствах із багаторівневою ієрархією управління, інакше унеможлиблюється дотримання одного із принципів аудиту – принципу незалежності контролю. На невеликих підприємствах (крім приватних і фермерських господарств) функції контролю покладаються на бухгалтерів, спеціалістів підприємства (зоотехніка, ветеринарного лікаря, агронома) та контрольно-ревізійні й інвентаризаційні комісії. Згідно із законодавством, приватні сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства не зобов'язані створювати контрольно-ревізійні комісії, тому в них основними суб'єктами здійснення внутрішньогосподарського контролю є спеціалісти та керівники підрозділів. Л. Гуцаленко зазначає, що з появою приватногосподарських підприємств внутрішньогосподарський контроль слід класифікувати як незалежний контроль у вигляді спостереження з боку зацікавлених осіб – власників та персоналу підприємства [1, с. 16].

Основними суб'єктами внутрішньогосподарського контролю за всіх організаційно-правових форм господарювання виступають власник, керівник підприємства чи уповноважений власником орган.

Об'єкти внутрішньогосподарського контролю – це конкретні етапи циклу діяльності підприємства: постачання, виробництво, реалізація. Об'єктами внутрішньогосподарського контролю виробництва є дотримання технології та організації виробництва, раціональне використання ресурсів, в т. ч. землі, та недопущення фактів безгосподарного їх використання, правильність ведення обліку виробництва, калькуляції продукції та достовірності звітних даних про виробництво тощо.

Через функцію контролю менеджери впливають на працівників підприємства з метою досягнення цілей стратегії підприємства, тому поряд із фінансовими показниками об'єктами контролю виступають і нефінансові показники: якості продукції, використання робочого часу, ставлення до роботи тощо. Отже, суб'єкти і об'єкти контролю між собою тісно пов'язані.

Добре налагоджена система внутрішньогосподарського контролю дозволить своєчасно вирішити проблеми, координувати зміни, визначити стратегію майбутньої діяльності. Такий підхід передбачає використання різних видів контролю за охопленням часового проміжку – поточного, попереднього, послідовного. Під час внутрішньогосподарського контролю виробництва актуальним є не тільки виявлення відхилень від плану, а й визначення можливості для коригування потенційних і фактичних відхилень, через що попередній та поточний контроль мають переваги над послідовним. Внутрішньогосподарський контроль має здійснюватися безперервно, систематично, відрізнятися глибиною та точністю виробничої інформації, що забезпечить прийняття обґрунтованих управлінських рішень за результатами виробничої діяльності.

Внутрішньогосподарський контроль як цілеспрямований вид практичної діяльності здійснюють за допомогою системи методичних прийомів і процедур. Виділяють загальнонаукові та специфічні методичні прийоми спостереження та дослідження об'єктів контролю.

Для контрольної перевірки виробництва «широко використовують прийоми візуального контр-

олу, тобто збір інформації в процесі спостереження за виробничими процесами, обстеження робочих місць, а також прийоми економічного аналізу, в тому числі економіко-статистичні методи при виборі альтернативних оцінок і прогнозуванні перспективних рішень» [1, с. 345].

Разом з тим здійснення контролю без належного обліково-аналітичного забезпечення безперспективне. На думку М. Чумаченка, «діючий управлінський контроль неможливий без необхідної облікової інформації і без систематичного економічного аналізу для обґрунтування управлінських рішень» [8, с. 3].

У сучасних умовах роль обліково-аналітичного забезпечення менеджменту настільки зросла, що деякі вчені облік і аналіз виділяють в окремі функції управління [9, с. 53; 10, с. 25]. Так, Г. Кірейцев щодо ролі обліку в системі управління підкреслює: це «... прояв головних його властивостей, спрямованих на пізнання і взаємопов'язане відображення фактів господарського життя, забезпечення інформаційного сервісу менеджменту та задоволення потреб в бухгалтерській інформації інших її користувачів, здійснення контролю і регулювання економічних дій і подій та забезпечення прогнозу фінансового становища в майбутньому» [11, с. 70].

Економічна інформація, яка відображає стан і розвиток керованого об'єкта, є запорукою дієвості внутрішньогосподарського контролю.

Головна мета здійснення внутрішньогосподарського контролю на підприємстві визначається умовами здійснення фінансово-господарської діяльності і полягає в зменшенні інформаційного ризику, що виникає в процесі облікового відображення господарських операцій.

М. Штейнман зазначає, що теорія і практика внутрішньогосподарського контролю виробила два способи його здійснення: документальний і фактичний [3, с. 22]. Документальний контроль передбачає перевірку сутності, законності та обґрунтованості господарських операцій і управлінських рішень на основі даних обліку, а фактичний – встановлює реальний стан об'єкта, який перевіряють.

Контроль процесу виробництва спрямується на фактори виробництва: засоби виробництва та живу працю, що визначають витрати виробництва та вихід продукції з огляду на організаційно-технологічні особливості його здійснення у сільському господарстві. За періодичністю здійснення контроль найефективніший у тому разі, коли здійснюється в оперативному порядку одночасно з певними технологічними операціями. На думку Є. Калюги, «ефективний внутрішньогосподарський контроль має бути націлений на попередження наявних і майбутніх відхилень від заданих критеріїв (нормативів, планів тощо), а цю вимогу можна забезпечити тільки в процесі попереднього і поточного внутрішньогосподарського контролю» [12, с. 144].

Через певні специфічні особливості виробництва, недостатній рівень розвитку технології виробництва та низьку технічну оснащеність підприємств, допущені помилки людського чинника будь-яке виробництво супроводжується небажаними та непродуктивними витратами і різними втратами.

Виробництво продукції, яка не відповідає установленим вимогам, зумовлює непродуктивні витрати виробничих ресурсів підприємства, у вигляді браку чи низькоякісної продукції.

Втрати у складі виробничих витрат, зумовлені перевитратами кормів, насіння, ветеринарних препаратів, мінеральних добрив, електроенергії,

води та інших предметів праці в процесі виробництва, підвищують витрати виробництва, а отже, і собівартість продукції. Це непродуктивні витрати, які не створюють додаткової вартості. Для підприємства вони є прямими втратами, що потребують виявлення, знаходження причин, винних осіб і шляхів усунення втрат на стадії первинного обліку безпосередньо при виконанні технологічних операцій

Причинами неефективного використання цінностей, поряд із недоліками в організації господарської діяльності, можуть бути нестачі та розкрадання через низький рівень трудової дисципліни, псування цінностей, недотримання встановлених норм використання цінностей. Норми витрачання виробничих запасів мають відповідати досягнутому рівню організації і технології виробництва та показникам технологічних карток.

Інвентаризації та контролю-вибіркові перевірки матеріальних цінностей у місцях зберігання сприяють усуненню порушень у веденні обліку цінностей, дотриманні матеріальної відповідальності за збереженням і використання цінностей. Дослідження сутності перевитрат та економії, зіставлення фактичного їх витрачання на підприємствах дають змогу встановити факти порушень та безгосподарності.

Здійснення внутрішньогосподарського обліку передбачає широке використання облікових комп'ютерних технологій, що значно спрощує підбір планово-облікової інформації, необхідної для контролю, та її опрацювання.

Результати перевірок, які здійснюють працівники підприємства, можуть оформлюватися довідками чи актами і обов'язково доводяться до відома працівників, чію роботу перевіряли. За всіх умов винні в порушеннях особи повинні надати письмові пояснення щодо сутності недоліків, які наведені у матеріалах перевірок. Тільки після їх отримання керівництво приймає рішення щодо усунення виявлених недоліків та покарання винних.

Слід зазначити, що рівень організації внутрішньогосподарського контролю не визначається кількістю складених актів чи довідок. Письмово оформлюється лише незначна частина проведених заходів внутрішньогосподарського контролю, внаслідок яких виявляються значні порушення, зловживання, витрати, втрати і псування цінностей, викривлення звітності тощо. Значно частіше стан досліджуваного питання визначається через усне опитування відповідальних осіб і з'ясування шляхів виправлення недоліків.

Висновки і пропозиції. Удосконалення організації внутрішньогосподарського контролю передбачає низку організаційних процедур. Головними з них є: визначення об'єктів і суб'єктів контролю, встановлення параметрів діяльності об'єктів контролю, обґрунтування методичних прийомів контролю; застосування регламентації функцій контролю за підрозділами і працівниками, які виконують контрольні операції.

Система управління сільськогосподарським виробництвом має враховувати потребу в постійному контролі над етапами технологічного процесу та втратами у виробництві для впровадження заходів, спрямованих на їх попередження.

Загалом, результативність внутрішньогосподарського контролю значною мірою залежить від того, наскільки чітко, послідовно та наполегливо забезпечується виконання прийнятих рішень за результатами контрольних перевірок.

Список літератури:

1. Гуцаленко Л. В. Внутрішньогосподарський контроль : [навч. посіб.] / Л. В. Гуцаленко, М.М. Коцупатрий, У.О. Марчук. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 496 с.
2. Кочерин Е. А. Контроль в системе управления социалистическим производством. Вопросы теории и практики / Е. А. Кочерин – М. : Экономика, 1982. – 216 с.
3. Штейнман М. Я. Внутрихозяйственный контроль в сельскохозяйственных предприятиях / М. Я. Штейнман. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 160 с.
4. Бутинець Т. А. Контроль внутрішньогосподарський чи внутрішній? // Міжнародний збірник наукових праць / Т. А. Бутинець. – Вип. 2(14). – С. 5-20.
5. Пантелеев В. П. Концепція внутрішньогосподарського контролю діяльності підприємств: методологія, організація, розвиток : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09 / В. П. Пантелеев. – Київ : Б.в., 2009. – 40 с.
6. Кругла М. М. Оперативний економічний аналіз та контроль як інструменти забезпечення якості продукції молочного скотарства / М. М. Кругла // Організаційно-економічні інструменти розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль : ТДЕУ, ТІ АПВ УААН, 2006. – Ч. 2. – С. 110-118.
7. Шохин С. О., Воронина Л. И. Бюджетно-финансовый контроль и аудит. Теория и практика применения в России : [научно-метод. пособие] / С. О. Шохин, Л. И. Воронина. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 240 с.
8. Чумаченко Н. Г. Проблемы учета и экономического анализа в управлении промышленным производством : автореф. дис. ... на соискание научной степени д-ра эконом. наук : 08.00.12 / Моск. фин. ин-т. – М., 1970. – 37 с.
9. Завадський Й. С. Менеджмент. Management / Й. С. Завадський. – К. : Україно-фінський інститут менеджменту і бізнесу. – Т. 1. – 1997. – 53 с.
10. Фінансовий менеджмент : [навч. посібник] / За ред. проф. Г.Г. Кірейцева. – К. : ЦУЛ, 2002. – 496 с.
11. Кірейцев Г. Г. Розвиток функцій бухгалтерського обліку // Розвиток науки про бухгалтерський облік / Г. Г. Кірейцев. – Збірник тез текстів виступів на науковій міжнародній конференції. – Ч. I. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – С. 67-71.
12. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління : [монографія] / Є. В. Калюга. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.

Круглая М. Н.

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

ВНУТРИХОЗЯЙСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ ПРОИЗВОДСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ АПК: ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ

Резюме

В статье рассмотрены особенности организации внутрихозяйственного контроля производства на предприятиях АПК в современных условиях хозяйствования. Определены наиболее существенные элементы контроля: субъект и объект контроля, принципы и порядок его осуществления, а также подтверждение эффективности. Выделены виды и причины типичных потерь предприятия в процессе производства.

Ключевые слова: внутрихозяйственный контроль производства продукции АПК, организация контроля, субъект контроля, объект контроля, потери.

Kruhla M. M.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

INTRAECONOMIC CONTROLLING THE MANUFACTURE AT THE ENTERPRISES OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX: ORGANIZATIONAL ASPECTS

Summary

The peculiarities of organization of internal-economic controlling the production at the enterprises of agroindustrial complex in the modern conditions of management are considered in the article. The most essential elements of control are determined: subject and object of control, principles and order of its fulfilment and confirmation of effectiveness as well. Forms and reasons of typical losses of the enterprise at the stage of production are distinguished.

Key words: internal-economic controlling the production, organization of control, subject of control, object of control, losses.